

Kânî'nin Vefatı Üzerine Sünbülzâde Vehbî'nin Halîl Nûrî Bey'e Gönderdiği Münşiyâne Tezkire ve Tarih Kıtası Üzerine

On the *İnşâ*-style Letter and Chronogram Poem Sent to
Halîl Nûrî Bey by Sünbülzâde Vehbî on the Death of Kânî

ALİ EMRE ÖZYILDIRIM

Yıldız Teknik Üniversitesi

(ae.aliemre@gmail.com), ORCID: 0000-0001-8352-3103.

Geliş Tarihi: 01.11.2022. Kabul Tarihi: 06.12.2022.

“ ” Özyıldırım, Ali Emre. “Kânî'nin Vefatı Üzerine Sünbülzâde Vehbî'nin Halîl Nûrî Bey'e
Gönderdiği Münşiyâne Tezkire ve Tarih Kıtası Üzerine.” *Zemin*, s. 4 (2022): 64-83.

Özet: Bu makalede on sekizinci yüzyılın meşhur şairi Sünbülzâde Vehbî'nin (ö. 1224/1809) dönemin önemli bürokratlarından Halil Nûrî Bey'e (ö. 1213/1799) gönderdiği bugüne kadar meçhul kalmış bir mektubu ele alınmaktadır. İnşâ üslubuyla yazılmış olan bu mektubun sonunda ise Vehbî'nin dönemin meşhur şairlerinden Kânî'nin (ö. 1206/1791) ölümü üzerine yazmış olduğu bir tarih kıtası yer almaktadır. Makalede Vehbî'nin, Reisülküttap Râşid Efendi'ye (ö. 1212/1798) ulaşmasını istediği bu mektubu ile tarih kıtasını yazma amacı ve muhtemel beklentileri tartışılmaktadır. Mektup aynı zamanda tarih manzumelerinin ortaya çıkışı ve dolaşıma giriş hikâyelerini yansıtan, edebî hamilik ilişkilerine ışık tutan detaylar taşımaktadır. Makalede, adı geçen isimler arasındaki meslekî ve edebî ilişkiler ağından hareketle söz konusu mektup ile tarih manzumesi tahlil edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sünbülzâde Vehbî, Kânî (Tokatlı), Halil Nûrî, Reisülküttap Râşid, tarih kıtası, nesir (Osmanlı dönemi Türk edebiyatında), inşâ üslubu, mektup, tezkire (resmî yazışma türü).

Abstract: This article reviews a letter that remained unknown until today sent by the famous poet of the eighteenth century, Sünbülzâde Vehbî (d. 1224 / 1809), to Halil Nûrî Bey (d. 1213 / 1799), one of the significant bureaucrats of the period. At the end of this letter, bearing the Ottoman Turkish prose style known as *inşâ*, there is a death chronogram poem for Kânî (d. 1206 / 1791), one of the famous poets of the era, which Vehbî had penned. The article discusses the letter that Vehbî wanted to reach the Minister of Foreign Affairs (*Reisülküttap*) Râşid Efendi (d. 1212 / 1798), the purpose of writing the chronogram, and his possible expectations. The letter also contains details that reflect the emergence and circulation of chronogram poems and shed light on literary patronage relations. The article analyzes the mentioned letter and the chronogram poem based on the network of professional and literary relations between the above-cited names.

Keywords: Sünbülzâde Vehbî, Kânî, Halil Nûrî, Reisülküttap Râşid, chronogram poems, prose (in Ottoman Turkish literature), *inşâ* (as a prose style), letter writing in Ottoman literature, *tezkire* (a kind of official writing in Ottoman bureaucracy).

Gitdi *gevhher idi gûyâ o ma'ârif kâni*.... Ebced hesabıyla, meşhur şair ve münşî Tokatlı Ebubekir Kânî'nin (ö. Rebiülevvel 1206/Kasım 1791) öldüğü 1206'yı gösteren bu tarih mısraı Sünbülzâde Vehbî'ye (ö. 1224/1809) ait olup kendisinin tarih sanatındaki hünerini yansıtmaktadır: “kân” ile “gevhher” arasındaki tenasüb, “gûyâ” kelimesinin tevriyeli kullanımı, “Kânî” isminin doğrudan verilmeyip hem göze hem kulağa hitap eden bir ima ve ilham ile geçilmesi ve nihayet vefat eden şairin teşbih yoluyla “ma'ârif kâni” olarak nitelenmesi... Mısra, bu özelliğinden dolayı yazıldığı dönemden itibaren başta *Sürûrî Mecmûası* olmak üzere tarih sanatı üzerine kaleme alınmış çeşitli derlemelerde makbul bir örnek olarak yer aldığı gibi Kânî'den söz eden biyografik eserlerde de daima anılmıştır.¹ Fakat bu meşhur mısra *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*'nda yer almaz. Bunun önemli bir sebebi şüphesiz *Dîvân*'ın 1205'te (1790), Kânî'nin ölümünden bir yıl önce tertip edilmesidir.² Bununla beraber zaman içinde şairin yazdığı farklı şiirlerin esere eklendiği, *Dîvân-ı Vehbî*'de yer alan 1206'dan sonraki olaylar için yazılmış tarih kıtalarının varlığından anlaşıyor. Fakat tek mısradan oluşan tarihlere dîvânların “tevârîh” kısımlarında rastlamak pek mümkün olmadığı için aşağıda ele alınacağı gibi Vehbî'nin yazdığı mısraı bir kıtaya dönüştürüp dolaşıma sokmak ve *Dîvân*'ına almak konusunda aslında pek de istekli olmadığını varsayabiliriz.

İşte bu yazıda Vehbî'nin, hem dîvân sahibi bir şair hem de üst düzey bir kalemiye mensubu olan Halîl Nûrî Bey'e (ö. 1213 / 1799) yolladığı yukarıdaki mısra ile ilgili “tezkiye” başlıklı meçhul mektubu ele alınıp incelenecektir.³ Yazımıza konu olan ve ekte tıpkıbasımı verilen mektubun sureti, Halîl Nûrî Bey'in kendisi gibi şair oğlu Mehmed Nebîl Bey'in (ö. 1235/1819) hattıyla derlenmiş olan ve şahsî kitapların arasında yer alan bir yazma şiir mecmûasının ilk varaklarında bulunmaktadır (3b-4b).⁴ Baştaki istishab kaydından bu mecmûanın, 1208 (1793)

1 Nazlı Vatansever, “Sürûrî'nin Tarih Mecmûası: Metin Tesisi-İnceleme” (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2014), 425; Ahmed Cevdet, *Belâgat-i Osmâniyye* (İstanbul, 1299 [1881-82]), 190; Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şu'arâ*, haz. Sadık Erdem (İstanbul: TTK, 2014), 119. Muallim Nâcî, *Esâmî* (İstanbul, 1308 [1890-91]), 262.

2 Sünbülzâde Vehbî, *Dîvân*, haz. Ahmet Yenikale (Kahramanmaraş: Ukde, 2011), 83.

3 Yazıda zaman zaman birbirinin yerine kullanılsa da tezkiye ile mektup arasındaki ilişki en sonda ele alınacaktır.

4 Mecmûa başlı başına bir yazma konu olup ayrıntılı şekilde tanıtıldığı için burada tekrar tavsif edilmeyecektir. Bkz. Ali Emre Özyıldırım, “Bir Mecmûa Üç Kuşak: Vakâniş Halîl Nûrî Bey'in oğlu ve Şeref Hanım'ın Babası Nebîl Bey'in Şahsî Mecmûasından Hareketle Aile Bağlarından Şiir

yılında, yani Kânî'nin ölümünden yaklaşık iki yıl sonra düzenlendiğini anlıyoruz. Bununla beraber 1208'den önce ve doğal olarak Kânî'nin ölüm yılı olan 1206'dan bir süre sonra yazılmış olduğu belli olan bu mektubun, aşağıda gösterileceği gibi 19 Muharrem 1207 (6 Eylül 1792) tarihinden kısa bir süre sonraya tarihlenmesi gerektiği açıktır. Dolayısıyla Kânî'nin ölümü ile mektubun yazılması arasında en az 10 ay olmalıdır. Mektubun yazıldığı tarihte Halîl Nûrî Bey henüz vakanüvisliğe atanmamış olup muhtemelen küçük rûznameççilik görevini yürüten bir kalemiye mensubudur.⁵ Aslen ilmiye kökenli olmakla beraber bir süre hâcegânlık payesi alarak kalemiye sınıfı içinde çeşitli vazifeler üstlenen Vehbî'nin ise, eldeki biyografik bilgilerden hareketle bu yıllarda ilmiyeye geri döndüğü ve Manisa veya Siroz kadısı olarak görev yaptığı, yani büyük ihtimalle İstanbul dışında bulunduğu anlaşıyor.⁶

Mektubun Kişileri ve Bağlantıları

Her ne kadar ilk bakışta mektubun aktörleri sadece Kânî, Vehbî ve Nûrî'den ibaret gibi görünüyorsa da metnin son kısmında adı anılmayan bir reîsülküttâb efendiden bahsedilmesi dördüncü bir ismin de mektuba dâhil olduğunu açıkça gösteriyor. Mektupta geçen bazı cümlelerden açıkça anlıyoruz ki Kânî söz konusu reîsülküttâbın himaye dairesine dâhildir, onun mahmûlilerindendir (...*merhûmuñ ol dâ'ire-i intimâsına mebnî be-taḥşîş cevher-i efsar-i ehl-i 'irfân 'inâyetlü re'isü'l-küttâb-ı 'amîmü'l-iḥsân efendimiz ḥazretlerinin bendegân-ı şefkat-kerdelerinden olmasına müb-tenî*...). Aşağıda ayrıntılı şekilde ele alınacağı gibi zaten mektubun yazılış amacı da Vehbî'nin bu kıta mukabilinde Reis Efendi'den bir caize alabilme arzusudur. Mektubun muhatabı Nûrî Bey'in ise nüfuzlu bir aracı konumunda olduğu anlaşıyor.

Mektupta açıkça adı söylenmeyen bu reîsülküttâbın Kayserili Mehmed Râşid Efendi (ö. 1212/1798) olduğu kesindir. Kendisinin Kânî'nin vefatından yaklaşık 10 ay sonra 19 Muharrem 1207 (6 Eylül 1792) tarihinde bu makama ikinci defa atandığı bilinmektedir.⁷ Yukarıda işaret edildiği gibi mektup da bu tarihten

Ağlarına," *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 3 (4) (2019): 257-302.

5 Halîl Nûrî Bey'in hayatı ve resmi görevleri için bkz. Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Ait Tevcihat Kayıtları I," *Belgeler* 20, s. 24 (1999): 143. Vakanüvis Halîl Nûrî Bey, *Nûrî Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak (Ankara TTK, 2015), 5-9; Hüseyin Sarıkaya, "Vakanüvis Halîl Nûrî Bey ve Tarihinin Neşri Üzerine Bazı Mülâhazalar," *Osmanlı Araştırmaları*, s. 51 (2018): 419-457.

6 Ömer Faruk Akün, "Sünbülzâde Vehbî," *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB, 1979), 11:240.

7 Recep Ahışahı, "Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâplık Müessesesi: XVIII. Yüzyıl" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999), 38.

kısa bir süre sonra yazılmış olmalıdır. Aynı zamanda kitap dostu, matbaacı ve kütüphane bânisi de olan Râşid Efendi'nin bir dîvânçe oluşturacak kadar şiir yazdığını da özellikle vurgulamak gerekir.⁸

Mektup hakkındaki tespit ve yorumlara geçmeden önce Vehbî'nin neden Kânî hakkında Halîl Nûrî Bey'i muhatap aldığı sorusuna cevap arayarak, bürokrat şairler arasındaki ilişkiye odaklanmak isabetli olur.

Aşağıda ele alınacağı gibi Kânî'nin vefatından sonra dağınık hâldeki şiirlerinin Râşid Efendi'nin ricası üzerine Nûrî tarafından tertip ve tedvin edilmiş olması bu isimler arasındaki yakınlığı açıkça ortaya koymaktadır. Her şeyden önce Kânî ile Halîl Nûrî'nin kalemiye mensubu iki memur olarak devlet bürokrasisi içinde tanışıp dost olduklarını, bu dostluğun şuarâ meclislerinde daha da ilerlediğini rahatlıkla tahmin edebiliriz. Kânî yaşça Halîl Nûrî'den büyükse de hem İstanbul'a nispeten geç gelen bir "taşra"lı olması hem de serazat kişiliği ve İstanbul dışındaki uzun görevleri sebebiyle istikrarlı ve parlak bir kariyere sahip olamamıştır.⁹ Halbuki Halîl Nûrî hem İstanbullu bir sadrazam torunu, hem de Âşir Efendi (ö. 1219/1804) gibi meşhur bir âlimin damadı olarak, muhtemelen aile bağlarının da etkisiyle, bürokrasi mekanizması içinde rahatlıkla çok daha sağlam ilişkiler kurarak yükselebilmiş ve nüfuz sahibi olmuştur. Nitekim kendisinin 1209 (1794) yılından ölümüne kadar yaklaşık beş yıl boyunca vakanüvis olarak görev yapması hem yeteneklerinin hem de etkili ve saygın bir devlet adamı olarak görüldüğünün bariz göstergesidir. Dolayısıyla kariyer çizgilerini dikkate alacak olursak bu iki şair arasındaki ilişkide Nûrî'nin hamî, Kânî'nin ise ancak mahmî konumunda olabileceğini düşünmemiz gerekir. İkili arasındaki kayda değer bir ilişki ağının da Mevlevîlik üzerinden oluştuğunu tahmin etmek zor değil. Gençliğinde Tokat Mevlevihanesi'ne devam ettiği bilinen Kânî ile aileden Yenikapı müntesibi olan Nûrî arasında muhtemelen yoldaş (hem-tarîk)

8 Râşid Efendi'nin kısa hayat hikayesi için bkz. M. Fatih Köksal, *Kayserili Dîvân Şairleri* (Kayseri: Geçit, 1998) 121-127; Şairin tek nüshası İBB Atatürk Kitaplığı MC K. 539 numarada kayıtlı bulunan ve mecmûa özelliği gösteren dîvânçesi/şiir defteri için bkz. Mustafa Aslan, "Kayserili Raşit Mehmet Efendi ve Dîvânçesi," *Turkish Studies*, s. 2/3 (2007): 40-58; Ali Rıza Karabulut, *Dîvânçe-i Râşid Efendi ve Kayseri Müellifleri* (Ankara: Mektebe, 2008) [Karabulut neşrindeki bazı problemler sebebiyle yazı içinde bu çalışmaya yapılacak göndermelerde şiirlerin yazmadaki yeri de gösterilecektir].

9 Kânî'nin hayat hikâyesi ve kişiliği için bkz. İlyas Yazar, "Kânî Dîvânı" (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2006), 8-18.

olmanın getirdiği bir gönül ve meşrep birliği de vardı. Her iki ismin şiirlerine baktığımızda aralarındaki ilişkiyi daha açık şekilde görmek mümkündür. Nûrî, Kânî'nin üç gazelini tahmis edip bir gazelininmakta beytinde de Kânî'yi, şiirini tahmise davet ederek kendisini övgüyle anmış ona olan muhabbetini açıkça ortaya koymuştur.¹⁰ Kânî ise hem bu tahmis talebine karşılık vermiş; ama daha önemlisi nazire olarak yazılmış müzeyyel bir gazelinde Halîl Nûrî Bey'i açıkça velinimetini olarak anarak şöhretini ona borçlu olduğunu dile getirmiştir.¹¹ Bu beyitlerden Nûrî Bey'in Kânî'yi doğrudan ya da dolaylı olarak himayesi altına aldığı şüpheye yer kalmayacak şekilde ortaya çıkıyor.

Kânî ile Nûrî arasındaki diğer bir bağlantı noktası ilginç şekilde Eyüp'te bulunan mezarlarının birbirine çok yakın olmasıdır.¹² Büyük ihtimalle Kânî vefat ettiğinde, Halîl Nûrî Bey Eyüp'teki aile mezarlığının/sofasının yakınında onun için bir yer aldı, belki defin işleriyle de bizzat kendisi ilgilendi. Bu yakınlığı tesadüfle açıklamak mümkün olmasa gerek.

Şimdi yukarıda kısaca değindiğimiz *Kânî Dîvânı*'nın tertibi meselesine gelebiliriz. Sağlığında şiirlerini bir araya getirmek için herhangi bir çaba harcamayan, böyle bir işe tenezzül etmeyen Kânî'nin ölümünden sonra, yukarıda ifade edildiği gibi mektupta adı anılmadan "reîsülküttâb" olarak nitelenen Mehmed Râşid Efendi, Nûrî Bey'den onun adına bir dîvân tertip etmesini talep etmiş, Nûrî de meslekî bakımdan âmiri ve muhtemelen hamisi konumundaki Râşid Efendi'nin ricasını yerine getirerek şairin ulaşabildiği şiirlerini bir araya toplayıp tedvin etmiş ve eserin başına da bu süreci kısaca özetleyen bir dibace eklemiştir.¹³

Bu iş için reîsülküttâbın devreye girmesi Kânî'nin bir şair olarak etki alanını gösterdiği gibi, Nûrî'nin görevlendirilmesinin de yukarıda işaret edildiği üzere ikili arasındaki yakın ilişkiden kaynaklandığı açıktır.¹⁴ Ayrıca aşağıda gösterilece-

10 Mehmet Güler, "Halil Nûrî Dîvânı: Edisyon Kritik-İnceleme" (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2009) 163, 169, 171, 266.

11 Yazar, "Kânî Dîvânı," 371, 438.

12 Nûrî ve ailesinin mezar yeri hakkında bkz. Seydi Vakkas Toprak, "Bir Osmanlı Vakanüvisi ve Mezartaşı Kitabesi," *Tarih ve Uygarlık - İstanbul Dergisi*, s. 3 (2013): 51-63.

13 Yazar, "Kânî Dîvânı," 200.

14 Râşid Efendi, benzer şekilde kendinden önce reîsülküttâblık yapan şair Seyyid Mehmed Hayrî'nin (ö. 1204 / 1790) vefatından sonra şiirlerinin dîvân tertibine kavuşturulması için de Vâsıf'ı görevlendirmiştir: Ethan L. Menchinger, *İlk Modern Osmanlı: Ahmed Vâsıf'ın Fikrî Gelişimi*, çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: YKY, 2022), 191. *Hayrî Dîvânı*'nı tertip eden Vâsıf'ın dibacesi için

ği gibi, gerek Kânî'nin gerekse Nûrî'nin dîvânlarında Râşid Efendi için yazılmış medhiyelerin yer alması on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında yaşayan kalemiye mensubu şairler arasındaki bağlantılar, gruplaşmalar ve kariyer çizgileri açısından dikkat çekicidir. Öyle anlaşıyor ki Reîsülküttâb Râşid Efendi her iki ismin sadece âmiri değil aynı zamanda hem dâhil oldukları meslekî ve belki de siyasî hizbin lideri hem de şair olarak hamileridir.¹⁵ Nitekim yukarıda Vehbî'nin, Kânî'yi Râşid Efendi'nin "bendeğân"ından saydığına işaret edilmişti. Vehbî'nin ise belki de aslen ilmiye kökenli olması sebebiyle kalemiye mensupları arasındaki bu ilişkiler ağına doğrudan dâhil olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim kendisinin Râşid Efendi'ye yazmak yerine Nûrî üzerinden hedefine ulaşmaya çalışması manidardır. Vehbî'nin ya Nûrî'ye daha yakın olduğunu ya da usûlen ve edeben reîsülküttâba yazmak yerine uygun bir aracı üzerinden ulaşmayı tercih ettiğini düşünebiliriz.

Yazımıza konu olan dört şair arasındaki bu tip ilişkilerin dîvânlarına yansıyan boyutlarını biraz daha yakından görmek, şairler arasındaki himaye bağlarını, kaside, tahmis ve nazireler üzerinden okumaya çalışmak konuyu daha iyi anlamak için faydalı olabilir. On sekizinci yüzyıl başlarından itibaren özellikle kalemiye mensubu şairler arasındaki tahmis ve nazire talepleriyle bu taleplere verilen karşılıkların ilişkiler ağını yansıtan en önemli göstergelerden biri olduğu açıktır.

Her şeyden önce *Dîvân*'ından hareketle Kânî'nin, Râşid'i velinimetî ve hamisi olarak gördüğünü ona hitaben 3 kaside yazmasından açıkça anlıyoruz.¹⁶ Dolayısıyla bu hami-mahmû ilişkisi Râşid Efendi'nin neden *Kânî Dîvânı*'nı tertip ettirme gayreti içine girdiğini açıkça gösteriyor ve Vehbî'nin iki şair arasındaki ilişkiye dair yukarıda alıntılanan sözlerini de ispatlıyor. Kânî'nin aynı zamanda Nûrî'ye ait bir gazeli tahmis ettiğine, ayrıca nazire olarak müzeyyel bir gazel yazarak gazelin zeylinde onu velinimetî olarak övdüğüne zaten yukarıda işaret edilmişti. Yani Kânî sadece Râşid'i değil Nûrî'yi de hamisi olarak görmektedir. Sözün kısası özellikle bahsi geçen müzeyyel gazel Nûrî-Kânî arasındaki yakın ilişkiyi ve dolayısıyla Râşid Efendi tarafından *Kânî Dîvânı*'nın tertibi için neden

bkz. Hasan Şener, "Hayrî: Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Dîvânı'nın Tenkitli Metni" (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1999), 318. Râşid'in hem Hayrî hem Kânî için benzer bir çaba içine girmesi dikkat çekici olup üzerinde durulmayı fazlasıyla hak etmektedir.

15 Râşid Efendi'nin bir yenileşme taraftarı olarak siyasî duruşu ve faaliyetleri hk. bkz. Alaaddin Yalçınkaya, "Türk Diplomasisinin Modernleşmesinde Reisülküttap Mehmed Râşid Efendi'nin Rolü," *Osmanlı Araştırmaları*, s. 21 (2001): 109-134.

16 Yazar, "Kânî Dîvânı," 235, 241, 294.

Nûrî'nin tercih edildiğini açıklayan bir delil olarak görülmelidir. Son olarak *Kânî Dîvânı*'nda Vehbî'ye herhangi bir atf görülmediğini de belirtmek gerekir.

Nûrî Dîvânı'na bu gözle baktığımızda Râşid Efendi'nin kasrı için yazılmış bir kaside dışında başka bir medhiye şiiri görmüyoruz.¹⁷ Bu şiirde de bir himaye bağını yansıtan ifadelerin yer almadığı özellikle vurgulanmalıdır. Bununla beraber Nûrî'nin, Râşid tarafından yazılan tam 7 gazeli tahmis etmesi ve 5 gazele nazire yazması dikkat çekicidir.¹⁸ Bu şiirler açık şekilde bir hami-mahmû ilişkisini yansıtmamakla beraber Nûrî'nin Râşid'e olan saygısının belki âmiri olarak kendisine yakınlaşma isteğinin ya da iki ismin ortak şiir meclislerinin müdavimi olduklarının yansımaları olarak okunmalıdır. Nitekim Râşid'in şiirleri içinde de Nûrî'nin gazellerine 2 tahmis bulunmaktadır.¹⁹

Bütün bunlar her biri kalemiye mensubu olan Kânî-Râşid-Nûrî üçlüsü arasındaki meslekî ve edebî ilişkilerin yoğunluğunu gösteren yansımalar olarak anlamlıdır. Acaba konumuz olan mektubun yazarı Vehbî, dîvânlara yansıyan bu ilişkiler ağının neresinde durmaktadır? Daha önce de ifade edildiği gibi Vehbî'nin geçici bir süre için kalemiyede çalışmakla beraber esasen ilmiye mensubu olması bu çevreden görece uzakta kalmasının temel sebebi olmalıdır. Nitekim *Vehbî Dîvânı*'nda bu dört şairden sadece Râşid'in adı bir nazire şiir sebebiyle anılmaktadır.²⁰ Bununla beraber Râşid Efendi'ye ait şiirlerin bulunduğu mecmûa şeklindeki dîvânçede şaşırtıcı bir şekilde Vehbî'nin dîvânında yer almayan Râşid'e yazılmış bir tahmisle iki nazirenin bulunduğu görülür.²¹ *Vehbî Dîvânı*'nda yer almayan bu şiirleri şairin daha sonra yazdığını veya dîvânına almaya değer bulmadığını düşünmek mümkündür. Fakat az sayıda da olsa Vehbî'nin nazireleri, en azından hayatının bir döneminde meslekî olarak kendisinden üst konumda bulunan Râşid'e yaklaşma arzusunun bir parçası olarak okunabilir.

Vehbî Dîvânı'nda Nûrî'ye herhangi bir gönderme yoksa da Nûrî'nin, iki şiirinde Vehbî'yi tanziren saygıyla andığını görüyoruz.²² İhtiyat kaydıyla bu durumun ikili arasında bir tanışıklığın kanıtı olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁷ Güler, "Halil Nûrî Dîvânı," 153.

¹⁸ Güler, "Halil Nûrî Dîvânı," 174-181; 218, 235, 342, 346, 361.

¹⁹ Karabulut, "Dîvânçe-i Râşid Efendi," 19, 30 [Yazmada 9a, 12b].

²⁰ Yenikale, "Vehbî Dîvânı," 490.

²¹ Karabulut, "Dîvânçe-i Râşid Efendi," 41, 51, 59 [Yazmada 19a, 22b, 25a].

²² Güler, "Halil Nûrî Dîvânı," 177, 236.

Son olarak Kânî ile Vehbî arasında dîvânlara yansıyan bir gönderme olmadığına işaret etmek gerekir. Nitekim Vehbî'nin mektubunda ve kıtasında da Kânî ile tanıştığına dair bir ima yoktur. Tam tersine Vehbî tarih kıtasını yazma sebebini “şairler tek millettir” sözüyle izah etmekte, adeta aralarında şairlik dışında bir ortak nokta olmadığını itiraf etmektedir. Bu durum belki de Vehbî'nin Kânî hakkındaki tarih mısraını bir süre neden kıtaya dönüştürmediğinin açıklaması olabilir. Vehbî meşhur bir şair olmakla beraber çok da iyi tanımadığı Kânî'nin vefatını öğrendiğinde bedaheten sanatlı ve başarılı bir tarih mısraı düşürmüş ve bununla yetinmiştir (... *dîde-nemnâk olarak bi'l-bedâhe sünûh eden târîh-i âcizâne-nin*...). Mısraının aradan epey bir zaman geçtikten sonra hangi saiklerle kıtaya dönüştüğü zaten aşağıda tartışılacaktır.

İşte şairler arasındaki bu dostluk ve himaye ilişkileri belki biraz da ilmiye kökenli olmasından dolayı halkanın dışında kalan Sünbülzâde Vehbî'nin Râşid Efendi'ye ulaştırmak istediği, Kânî'nin vefatı sebebiyle yazılmış tarih kıtası için neden Halîl Nûrî'yi muhatap aldığını açıklıyor. Nitekim yukarıdaki ilişkiler ağından anlaşılıyor ki kalemiye mensubu üç şair arasında yukarıdan aşağıya olmak üzere Râşid-Nûrî-Kânî şeklinde bir hiyerarşik silsile söz konusuydu. Şimdi Vehbî'nin tam metni ekte verilen mektubundaki ayrıntıları çeşitli yorumlar, açıklayıcı bilgiler ve sorular eşliğinde açıp değerlendirebiliriz.

Mektup ve Tarih Kıtası Üzerine Tespitler, Yorumlar

1. Her şeyden önce bu mektubun *Münşeât-ı Vehbî*'ye dâhil edilebilecek bir yazışma örneği olduğunu söylemek mümkündür. Daha önce de söylendiği gibi aslen ilmiye mensubu olmakla beraber bir ara kalemiye sınıfına intisab eden ve dönemin önemli bir bürokrati olan şair, uzun yıllar içinde tertip ettiği münşeâtını bir yangında kaybettiğini büyük bir üzüntüyle dîvânının sebeb-i telif bölümünde dile getirmiştir.²³ Bununla beraber şairin farklı mecmûalarda ve bazı yazma dîvân nüshalarında yer alan on iki mektubu geçtiğimiz yıllarda tanıtılıp yayımlanmıştı.²⁴ Dolayısıyla yazıya konu olan “tezkire” aynı zamanda iyi bir münşî olarak da şöhret sahibi olan şairin bugün için elde mevcut on üçüncü mektubu olması bakımından değerlidir. Aynı zamanda ilk defa burada yayımlanan 11 beyitlik tarih kıtası da usta şairin yeni ortaya çıkan bir manzumesidir.

23 Yenikale, “Vehbî Dîvânı,” 76.

24 H. İbrahim Haksever, Bahir Selçuk ve Mesut Algül, “Sünbül-zâde Vehbî'nin Mektupları,” *International Journal of Language Academy*, s. 6 (2018): 353-390.

2. Mektubun başındaki "tezkire" ibaresi dikkat çekicidir. Eğer başta böyle bir tanımlama olmasaydı metin belki de sıradan bir "mektup" olarak kabul edilecekti. Şüphesiz bu kelime mektubun kopyasını çıkaran Nûrî'nin oğlu Nebîl tarafından özellikle tercih edilmiştir. Tezkire ile mektup arasındaki temel fark, ilkinin esasen resmî bir mektup yani dilekçe olmasıdır. Yaygın ve kapsayıcı bir kelime olmakla beraber mektubun ise, dar anlamda, daha çok özel yazışmaları ifade etmek için kullanıldığını söylemek mümkündür. Elimizdeki metnin tabii ki bürokratik anlamda resmî bir yazı olduğu söylenemez, bununla beraber mektubun gerek erkân (rükünler) gerek üslup (kompozisyon) bakımından iki dost arasındaki bir özel yazışmadan çok alt makamdan üste yazılan gayriresmî bir arz tezkiresi görünümünde olduğu da açıktır.²⁵ Mektubun tezkire diye tanımlanması muhtemelen bu durumla ilgilidir ve on sekizinci yüzyıl sonlarında bir karşılık beklentisiyle devlet sahiplerine şiir sunma pratiklerini yansıtmaktadır.

3. Edebî açıdan baktığımızda mektup, dönemin inşâ üslubunu yansıtan kusursuz bir örnektir. Kısa bir metin olmasına rağmen münşiyâne kitabetin her unsuru başarıyla kullanılmıştır. Vehbî'nin, yazdığı tarih kıtası üzerine Reîsülküt-tâb Râşid Efendi'den beklediği ihsanı nasıl dolaylı ve ustalıkla bir şekilde metnin içine yerleştirdiğine biraz aşağıda işaret edilecektir. Bu konuda vurgulanması gereken diğer bir nokta Vehbî tarafından yazılan kısa mektubun tenasüb odaklı ideal Osmanlı inşâ üslubunu mükemmelen yansıtan veciz bir örnek olmasıdır. Özellikle mektuba konu olan "Kânî"nin ismindeki kân (= maden ocağı) kelimesini çağrıştıracak kavramlarla kurulu bir berâat-i istihlâl eşliğinde ilerleyen sanatlı selam ve dua bölümü son derece başarılıdır. Bu kısımda geçen 72 kelimenin 20'sinin inci/mücevher kavramını çağrıştıracak kelimelerden ve teşbihlerden kurulu olması son derece etkileyicidir.²⁶ Aynı şekilde tarih kıtası da tamamen "kân" kelimesinin çağrışımları üzerine inşâ edilmiştir. Kısa mektup metninin içinde bir ayete, Arapça bir kelimayı kibara ve bir de Türkçe beyte yer verilmiş olması da tipik inşâ üslubunun güzel bir yansımasıdır.

²⁵ Tezkireler ve arz tezkireleri hk. bkz. Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili: Diplomatik* (Ankara: TTK, 2013), 245 vd.

²⁶ Osmanlı inşâ üslubu hakkında kısa ve özlü yorumlar için bkz. Christine Woodhead, "Yazışma Çevreleri: On Yedinci Yüzyıl Başlarında Osmanlı Mektup Yazımı," çev. Ali Emre Özyıldırım, *Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler*, haz. Hatice Aynur ve öte. (İstanbul: Turkuaz, 2010), 214 vd.

4. Yukarıda da söylendiği gibi Vehbî, Kânî'nin vefatı üzerine bedaheten söylediği mısraı, belli bir zaman sonra 11 beyitlik bir kıtaya dönüştürerek Reis Efendi'ye ulaştırması için Nûrî'den ricacı olmaktadır. Mektupta geçen "... *mümkün ise eş 'âr-ı le'âfêf-şî'âr ile tenşît-i tab'-ı 'inâyet-karâra meyl [ü] rağbetlerinde müşârun-ileyh efendimizin hâk-i pâlarına baş-ı tebliğ buyrulmak...*" ifadesi doğrudan amaç bildirilmektedir. Vehbî, Kânî'nin vefatı üzerine bedaheten söylediği tarih mısraının 11 beyitlik bir tarih kıtasına dönüşmüş hâlinin "merhum" şairin hamilerinden Reîsülküttâb Efendi'ye verilmesi için Nûrî Bey'den yardım istemektedir. Acaba Vehbî neden yazdığı tarih kıtasını Reîsülküttâb'a ulaştırmak istiyordu? Bu arzunun sebebi neydi? Bu sorunun cevabı aynı zamanda münşiyâne üslupla yazılan bu tür mektupların nasıl okunması gerektiğine dair ayrıntılar barındırmaktadır. Çünkü mektupta geçen ve yukarıya alıntılanan cümlelerden Vehbî'nin biri doğrudan, diğeri dolaylı iki amacı olduğu anlaşılmaktadır. Doğrudan söylenen amaç Reîsülküttâbın "tenşît-i tab'"ı yani sevinmesi, mutlu olmasıdır; bununla beraber görünmeyen, fakat hedeflenen asıl amaç ise sıfat bildiren kelimelerde saklıdır. Vehbî, Reîsülküttâb'ı "amîmü'l-ihsân", "inâyetlü" ve "inâyet-karâr" sıfatlarıyla anarak tamamen beklentisine yönelik ustaca göndermelerde bulunmuş ve böylece zarif bir şekilde amacını dile getirmiştir. Yani şairin bu kıta karşılığında bir ihsan beklentisi vardır. Bu tür beklenti içeren ve günümüzde ancak dikkatli bir gözün fark edebileceği bu tür imalar da münşiyâne üslubun ayrılmaz bir parçasıdır. Şüphesiz bu tür mektupların muhatapları buna benzer detayları –bizim gibi "modern" araştırmacılardan farklı olarak– hemen görüyor ve mesajı anında alıyorlardı.

5. Mektubun dikkate değer bir başka özelliği vefat sebebiyle yazılan tarih kıtalarının nasıl dolaşıma girdiğini, hangi amaca hizmet ettiğini ve ortaya çıkış sürecini yansıtan ayrıntılar barındırmasıdır. Yukarıda ifade edildiği gibi elimizdeki mektup sayesinde, önce tarih gösteren mısraın vefat olayı duyulduğu sırada ani bir ilhamla, bedaheten yazıldığını, aradan belli bir zaman geçtikten sonra şairin, çeşitli beyitler ekleyerek bu mısraı bir kıtaya dönüştürdüğünü ilk ağızdan öğrenmiş oluyoruz (... *târîh-i âcizânenin bâlâsı [...]* *tetmîm ü tevşîh [...]* *olunmağıla..*) Vehbî'nin kıtasını bu hâliyle artık mersiye türünde bir şiir olarak tanımlamak gerekir. Dolayısıyla mısraı olduğu gibi bırakmak veya üzerine beyitler ekleyerek bir kıtaya çevirmek zaman içinde gerçekleşiyor ve bu süreci şairin niyeti, amacı ve beklentileri belirliyor. Bu durum ister istemez tarih mısraı üzerine eklenen

beyitlerin neden çoğunlukla doldurma ve zorlama olduğunu, klişelerden ibaret kaldığını da açıklıyor. Mesela elimizdeki örnekten anlıyoruz ki Vehbî söylediği mısraı yaklaşık 10 ay boyunca bir kıtaya dönüştürme ihtiyacı duymamıştır. Bu bağlamda Vehbî'nin kullandığı kelimelere de dikkat çekmek gerekir. Şair, mısraın kıtaya dönüşmesini bir tamamlama ve süsleme (*tevşîh ü tetmîm*) meselesi olarak görmektedir. Buradan hareketle tek mısradan ibaret tarihlerin eksik ve sade (yalın, basit) görüldüğü anlaşıyor. Şair yazdığı tarih mısraını doğal olarak istediği kadar uzatabilir, üste bir mısra daha ekleyip beyit hâlinde de bırakabilir, uzun bir kıta-i kebireye de döndürebilir. Aynı zamanda şiirin türünü de bu ekleme mısraların belirlediğini söylemek gerekir. Şair, amacına yönelik olarak yazdığı mısraı bir medhiye, mersiye, şikâyetname hatta hicviye vs. hâline getirebilir. Burada şairin beklentisi, tercihi ve kıtanın sunulacağı hamî/patron konumundaki kişiyle ilişkisi etkili olmaktadır.²⁷ Mesela Vehbî'nin tarih mısraını, bir kompozisyon bütünlüğü içinde 11 beyitlik oldukça uzun bir kıtaya çevirmesinin sebebi kanaatimce bir karşılık beklentisiyle şiirin reîsülküttâb gibi üst düzey bir bürokrata sunulacak olmasıdır. Yoksa şair, tarih mısraını muhatabına göre 2-3 beyitlik bir kıta hâlinde de bırakabilirdi. Yine şiirin içli bir mersiye haline gelmesi de şüphesiz Kânî'yi çok sevdiği anlaşılan Râşid Efendi'yi etkileme çabasıdır. Ayrıca bu kıtanın yazılış ve sunulmuş biçimi, her ne kadar Vehbî'nin bir caize alıp almadığını bilmesek de, yakın dostları veya akrabaları vefat eden üst düzey bürokratların, müteveffanın arkasından yazılan şiirlere maddi manevi bir karşılık verdiklerini ve tarih kıtalarının da bu tür nüfuzlu kişilere yarı resmî bir şekilde, araçlar vasıtasıyla ulaştırıldığını, edebî himaye ilişkilerinin bir vasıtası olduğunu gösteriyor.

Aynı zamanda bu konuyla bağlantılı kayda değer bir başka detay da son beyitte gizlidir. Şairin, kıtasını,

*Kazsalar seng-i mezârında bu târîhi sezâ
Güdi gevher idi güyâ o ma'ârif kâni*

²⁷ Tarih kıtalarının bugüne kadar genellikle ihmal edilen bu tarafı yakın zamanda yayımlanan birkaç çalışmada farklı açılardan ele alınmıştır: Ebubekir Sıddık Şahin, "Keçeci-zâde İzzet Molâ'nın Yazdığı Tarih Manzumeleri," *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, s. 9 (2011): 149-163; Hatice Aynur ve Fatma M. Şen, "Hıfzî Ağa (Hıfzî Mehmed Efendi ö. 1759-60) ve Tarih Manzumeleri," *İskender Pala Armağanı*, ed. Nagihan Gür (İstanbul; Kapı, 2021), 248-259; Edith Gülçin Ambros, *Ottoman Chronogram Poems: Formal, Factual and Fictional Aspects* (Berlin: EB-Verlag, 2021), 42-75.

şeklinde bitirmesi tesadüf olmamalıdır. Vehbî'nin bu beyitte asıl beklentisini ustaca bir imayla ortaya koyduğunu düşünüyorum. Belki de Vehbî, Kânî'nin mezar taşına bu mısraını yazdırmak istiyordu. Kânî'nin hem Râşid'in hem de Nûrî'nin yakın dostlarından ve mahmûllerinden olması, *Dîvân-ı Kânî*'nin bu iki isim sayesinde tertip edilmesi, ayrıca yukarıda işaret edildiği gibi Kânî'nin Eyüp'teki mezarıyla Halîl Nûrî'nin aile kabristanının (sofasının) yakınlığı bu ihtimali güçlendiriyor. Nitekim mektubun yazıldığı tarihlerde Kânî'nin vefatı üzerinden en az 10 ay geçmiş olması da bu sıralarda mezar yapımının yeni gündeme gelmiş olma ihtimalini artırıyor. Yani bu mektup yazıldığında muhtemelen Kânî için henüz bir mezar taşı dikilmemişti. Büyük ihtimalle Kânî'nin defin işlemleriyle mezar taşının yaptırılması işi Râşid ile Nûrî tarafından organize edilmişti ve bu durumdan haberdar olan Vehbî, merhum şairin mezar taşına hakk edilebileceğini düşündüğü etkileyici mısraı kıtaya dönüştürüp bir metin hâline getirerek o sırada yeni reîsülküttâb olan Râşid'e sunmak, bu yolla bir caize almak arzusundaydı. Son beyit de bu arzuyu yansıtacak şekilde kurgulanmıştı. Bununla beraber eğer bu senaryo doğruysa Vehbî'nin amacına ulaşamadığı ve projesinin sonuçsuz kaldığını söylemek gerekir. Çünkü bugün Eyüp'te hâlâ ayakta olan Kânî'nin mezar taşında sadece “*Hüve'l-Bâkî cennet-mekân Ebûbekir Kânî Efendi rahmetullahi aleyh*” cümlesi yer almaktadır.²⁸ Belki de yukarıda ifade edildiği gibi Vehbî'nin Kânî ile bir dostluğunun olmaması, kalemiye odaklı ilişkiler ağının dışında kalması, hatta biyografisine yansıyan inişli çıkışlı, istikrarsız kariyeri bu teklifin reddinde etkili olmuştur.

6. Son olarak Kânî'nin tarih mısraında geçen vurucu “ma‘ârif kânı” nitelemesinin ilham kaynağını da bu mektup sayesinde öğreniyoruz. Belli ki Vehbî mektubuna da iktibas yoluyla aldığı Bâkî'nin meşhur,

Zamâne bizde gevher sezdiğiyçün dil-şurâş eyler
*Anuñçün bağırmız hündür ma‘ârif kânıyız cânâ*²⁹

beytinin ilhamıyla bu mısraı söylemiştir. Bu ilginç ortaklık şairlerin zihin dünyası hakkında önemli bir ipucu veriyor. Şairler ezberlerinde taşıdıkları beyitlerde geçen kelime gruplarını ve terkipleri ses ve anlam açısından uygun bir zemin

²⁸ Emin Nedret İşli, “İstanbul’da Gömülü Şairlerin Mezar Kitâbeleri” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991), 65.

²⁹ *Bâkî Dîvânı: Tenkitli Basım*, haz. Sabahattin Küçük (Ankara: TDK, 1994), 109.

bulduklarında ustaca başka bir kalıba dökabiliyorlar.³⁰ Bu tür metinlerarası bağlantıların ilhamın zihne eski tabiriyle nasıl "sünûh" ettiğini gösteren tetikleyici bilinçaltı unsurlar olarak kabul edilmesi mümkündür.

Kaynaklar

- Afyoncu, Erhan. "Osmanlı Müverrihlerine Ait Tevcihat Kayıtları I." *Belgeler* 20, s. 24 (1999): 77-155.
- Ahışhalı, Recep. "Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttaplık Müessesesi: XVIII. Yüzyıl." Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, 1999.
- Ahmed Cevdet. *Belâgat-i Osmâniyye*. İstanbul: 1299 [1881-82].
- Akün, Ömer Faruk. "Sünbülzâde Vehbî." *İslam Ansiklopedisi*, c. 11. 4. bs. İstanbul: MEB, 1979.
- Ambros, Edith Gülçin. *Ottoman Chronogram Poems: Formal, Factual and Fictional Aspects*. Berlin: EB-Verlag, 2021.
- Ârif Hikmet. *Tezkire-i Şu'arâ*. Hazırlayan Sadık Erdem. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Aslan, Mustafa. "Kayserili Raşit Mehmet Efendi ve Dîvânçesi." *Turkish Studies*, s. 2/3 (2007): 40-58.
- Aynur, Hatice ve Fatma M. Şen. "Hıfzî Ağa (Hıfzî Mehmed Efendi ö. 1759-60) ve Tarih Manzumeleri." *İskender Pala Armağanı*, editör Nagihan Gür, 236-280. İstanbul: Kapı, 2021.
- Bâkî. *Bâkî Dîvânı: Tenkitli Basım*. Hazırlayan Sabahattin Küçük. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1994.
- Güler, Mehmet. "Halîl Nûrî Dîvânı: Edisyon Kritik-İnceleme." Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, 2009.
- Haksever, H. İbrahim, Bahir Selçuk ve Mesut Algül. "Sünbül-zâde Vehbî'nin Mektupları." *International Journal of Language Academy*, s. 6 (2018): 353-390.
- Halîl Nûrî Bey (Vakanüvis). *Nûrî Tarihi*. Hazırlayan Seydi Vakkas Toprak. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.
- İşli, Emin Nedret. "İstanbul'da Gömülü Şairlerin Mezar Kitâbeleri." Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, 1991.
- Karabulut, Ali Rıza. *Dîvânçe-i Râşid Efendi ve Kayseri Müellifleri*. Ankara: Mektebe, 2008.
- Köksal, M. Fatih. *Kayserili Dîvân Şairleri*. Kayseri: Geçit, 1998.
- Kütükoğlu, Mübahat. *Osmanlı Belgelerinin Dili: Diplomatik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Mecmûa-i Eş'âr*. Derleyen Nebîl. Ali Emre Özyıldırım şahsî kütaphğı.

³⁰ Benzer bir göndermeyi Nûrî de *Kânî Dîvân*'ına yazdığı dibacede kullanmıştır: "Ebûbekir Kânî Efendi ki cevher-i maârifin kâmi ve sunûf-ı kemâlât-ı şettânın mekânı idi." Yazar, "Kânî Dîvânı," s. 200.

- Menchinger, Ethan L. *İlk Modern Osmanlı: Ahmed Vâsıf'ın Fikrî Gelişimi*. Çeviren Nurettin Elhüseyni. İstanbul: YKY, 2022.
- Muallim Nâcî. *Esâmî*. İstanbul: 1308 [1890-91].
- Özyıldırım, Ali Emre. “Bir Mecmûa Üç Kuşak: Vakanüvis Halîl Nûrî Bey’in Oğlu ve Şeref Hanım’ın Babası Nebîl Bey’in Şahsî Mecmûasından Hareketle Aile Bağlarından Şiir Ağlarına.” *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, özel sayı, “Ustalara Saygı-I: Prof. Dr. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz’a Armağan.” Editör İsmail Hakkı Aksoyak, Tuba Işınso İsen Durmuş ve Ayşe Yıldız, 3, s. 4 (Aralık 2019): 257-302.
- Râşid [Reîsülküttâb]. *Dîvânçe / Mecmû’a*. İBB Atatürk Kitaplığı-Muallim Cevdet K. 539.
- Sarıkaya, Hüseyin. “Vakanüvis Halîl Nûrî Bey ve Tarihinin Neşri Üzerine Bazı Mülâhazalar.” *Osmanlı Araştırmaları*, s. 51 (2018): 419-457.
- Sünbülzâde Vehbî, *Dîvân*. Hazırlayan Ahmet Yenikale. Kahramanmaraş: Ukde, 2011.
- Şahin, Ebubekir Sıddık. “Keçeci-zâde İzzet Molla’nın Yazdığı Tarih Manzumeleri.” *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, s. 9 (2011): 149-163.
- Şener, Hasan. “Hayrî: Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divanı’nın Tenkitli Metni.” Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, 1999.
- Toprak, Seydi Vakkas. “Bir Osmanlı Vakanüvisi ve Mezartaşı Kitabesi.” *Tarih ve Uygarlık - İstanbul Dergisi*, s. 3 (2013): 51-63.
- Vatansever, Nazlı. “Süruri’nin Tarihî Mecmûası: Metin Tesisi-İnceleme.” Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2014.
- Woodhead, Christine. “Yazışma Çevreleri: On yedinci Yüzyıl başlarında Osmanlı Mektup Yazımı.” Çeviren Ali Emre Özyıldırım. *Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler*, hazırlayanlar Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru ve Ali Emre Özyıldırım, 214-235. İstanbul: Turkuaz, 2010.
- Yalçınkaya, Alaaddin. “Türk Diplomasisinin Modernleşmesinde Reisülküttap Mehmed Râşid Efendi’nin Rolü.” *Osmanlı Araştırmaları*, s. 21 (2001): 109-134.
- Yazar, İlyas. “Kânî Dîvânı.” Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, 2006.

Ek 1: Çevriyazıyla Tezkire Metni³¹

Vehbî Efendi'nin Kānî Efendi merhûmunun vefâtına zîrde meştûr inşâd eylediği târihi ile peder efendiye gönderdiği tezkiresidir

[1. Elkâb]

Sa'âdetlü mekremetlü mezîd mürüvvetlü kerîmü'ş-şiyem vâlâ-şânım sulţânım hâzretleri,

[2. Selâm ve dua]

[2.1. Selam] Kān-ı Beda'şân-ı cevâhir-i 'irfân olan meclis-i mekârim-nişân [u] le'âlî-efşânlarına gencîne-i sîne-i bî-kînede meknûz *ke-ennehunne'l-yâķûtu ve'l-mercân*³² iltimâ'ıyla dırâķşân ferâyid-i hubb u ihlâş-ı bî-pâyân neşr ü nişâr ve kıurta-i būnâgûş-ı hûr-ı cinân olmağa şâyân ferâyid-i nevâdir-ihtîşâş-ı firâvân bezl [ü] îşâr **[2.2. Dua]** ve yektâ-güher-i zât-ı girân-ķadrleri 'ömr ü sa'âdet-i ebediyye ve mecd ü 'âfiyet-i sermediyye ile zîver-i hâzîne-i hıfz-ı Şamedânî olmak da'avât-ı icâbet-medârı mânend-i lu'lû-yı tâbdâr nazm-ı silk-i sübhâ-i evrâd u ezķâr-ı leyl [ü] nehâr kıldındıǵı siyâķda ber-dâşte-i hâzef-pâre-i bî-miķdâr budur ki:

[3. Nakil ve arz]

[3.1. Nakil] Ez-ķadîm tîşe-zenî-i cevri ü âzâr-ı rûzgâr-ı zûr-ķârıı pîşe vü endîşesi **beyt:** *Zamâne bizde gevher sezdiǵıǵün dil-hırâş eyler / Anuıķün baǵrımız hûndur ma'ârif kânııız cānâ* tıbaķınca erbâb-ı 'irfânı ciger-hûn u müntefi ve nûr-ı şeb-ķerâĵ-ı hayât-ı dü-rüzelerin tünd-bâd-ı sitem-ķârî ile muntafî etmek olduǵı ecilden bu evânda tab'-ı tibr-i elmâs-pâresi ķâvişķâr-ı cevâhir-i sulķan-dânî olan cenâb-ı Kānî-i bî-müddânî-i pür-irfânı daķi üftâde-i meĵâķ-i hâķ eyledigine mânend-i ķalem sîne-ķâķ ve ķeşm-i devât-ı küttâb mişillü dide-nemnâķ olarak bi'l-bedâhe sünûlû eden târih-i 'âcizânenin bālâsı merhûm-ı mûmâ-ileyhiıj nebze-i hasb-i hâl-i nezâķet-me'âli olmak üzere eş-şu'arâ'u milletun vâhîdetun³³ ķâ'idesi ĵayret-ķârlıǵı ile tevşîh ü tetmûm ve

³¹ Metin transkribe edilirken, inşâ üslubunun daha iyi anlaşılması için 3 ana parçaya (rükne) ve alt bölümlere ayrılmış, mektubun rükünleri köşeli parantez içinde tanımlanmıştır. Özgün metinde kırımızı ile yazılan kısımlar koyu puntoyla dizilmiştir.

³² *Kur'ân* 55 (Rahmân): 58. "Onlar yakut ve mercan gibidir."

³³ Kaynaǵını tespit edemediğim "şairler tek millettir" anlamındaki bu sözün Hz. Ömer'e atfedilen "el-küfrü küllühum milletun vâhîdetun, lâ-nerisuhum ve lâ-yerisûnâ" "(= küfür bütünüy-le tek millettir, biz onlara mirasçı değiliz, onlar da bize) [https://islamarchive.cc/H_12129] veya yaygın hâliyle kısaca "el-küfrü milletun vahîdetun" sözünden ilham alınarak latife amacıyla uydurulmuş olması mümkündür.

naḳḳād-ı [yk. 4a] gevher-i suḷhan-sencân olan pîşgâh-ı vâlâlarına şermsârâne taḳdüm olunmağıla [3.2. Arz] merâm-ı³⁴ bendegānem ḥāşā mütefâḥirâne ‘arz-ı tuḥfe-i kelâm olmayup mücerred merḥûmun ol dâ’ire-i intimâsına mebnî be-taḷşîş cevher-i efser-i ehl-i ‘irfân ‘inâyetlü re’îsü’l-küttâb-ı ‘amîmü’l-iḥsân efendimiz ḥazretlerinin bendegân-ı şefkat-kerdelerinden olmasına mübtenî bu gûne ṭavr-ı küstâḥiye cür’et olunduğı ma’lûm-ı me’âlî-rüsûmları buyrulduḡda mümkün ise eş’âr-ı leṭâfet-şi’âr ile tenşîṭ-i ṭab’-ı ‘inâyet-ḳarâra meyl [ü] raġbetlerinde müşârun-ileyh efendimizin ḥâk-i pâlarına başt-ı tebliġ buyrulmaḡ vâ-beste-i himmet-i bî-dirîġleridir.

târîḥ-i mezkûr

Böyledir devr-i şikest-âver-i çerḫ-i gerdün
Ki éder ḥâke fütâde güher-i ‘irfânı

Tîşe-i sîne-ḫırâş-ı feleke çâre için
Bulmadı Kânî Efendi daḫi bir imkânı

Ya’ni ol gevher-i zibendeyi nâ-yâb étdi
Düşürüp ḥâke felâketde sipîhr-i fânî

Dürr-i yektâ idi deryâ-yı suḷhan-dânide
Nüh şadefde yoġ idi zâtına mişl ü şânî

Bir ‘aceb dürc-i ma’ârif idi ṭab’-ı pâki
Derc éderdi suḷhana gevher-i bî-pâyânı

Neşr-i neşre-eşeri ġıḫta-i dürr-i menşûr
Reşk-i pervîn idi her lafz-ı güher-efşânı

Bilmeyüp kıymetin ol nâdire-senc-i ‘aşrın
Bu felek maḫv u telef eyledi ḫayfâ anı

Şevḳ-i bâl ile irem bâġına meyl étdi hemân
Uçmaġa bülbül-i ḫoş-naġme-i murġ-ı cânı

Bezm-i firdevse şafâ étmek için oldu revân
Terk édüp encümen-i bî-meze-i devrânı

Ḳarşusunda ṭuralar sâġar-ı tesnîm be-dest
Ḥür-ı mestâne-nigâḥ ile cinân ġılmânı

[yk. 4b] Ḳazsalar seng-i mezârında bu târîḫi sezâ
Gitdi gevher idi gûyâ o ma’ârif kânı **sene 1206**

34 Metinde “merâm” kelimesi sehven iki kere yazılmıştır.

Ek 2: Tıpkıbasım: Tezkirenin, Nûrî'nin oğlu Nebîl'in
hattıyla çıkarılmış sureti (3b-4b)

وہی قید نک کافی اقدی مرحومک وفاتہ زیرم مسطور است و الیحدی
پدر اقدیہ کو ندر یکی تذکرہ سید

سعادتلو مکرمتلو مزید مرؤتلو کریم الشیم والاش نم سلطانم حضرتہ
کان بدخشان جواہر عرفان اولان مجلس مکارم نشان لالی افشاندینہ
کنجینہ سینہ بیکینہ مکنونز کاتھن الیا قوت والمرجان التماحیلہ دغشان
فراید حب و اخلاص بی پایان نثر و نثار و قرطہ بنا کوش مجور جان اولمنہ
شایان فراید نوادر احتصاص فراوان بذل ایثار و یکتا کهر ذات کرانقدراری
عمر و سعادت ابدیہ و مجد و عافیت سرمدیہ الیہ زیور خزینہ حفظ صمدانی اولیق
دعوات صلیب اجابتداری مانند لؤلؤی تابدار نظم سک سجہ اوراد و
اذکار لیل نہار قلندری سیاقہ برداشتہ خرفیاء بمقدار بودر کہ از قدیم
یتشہ زنی جہور و آزاد روز کار روز کارک پیشتہ و اندیشہ سی

زمانہ بزم کور سزدیکون دخر اش الیہ انکچون بغیر خیز خوند معارف کانیز جانا
طبقہ ارباب عرفانی جگر خون و منتفی و نور شجر اعیان جات و روزگارین تداو
ستمکار یایہ منطقی اتیمک اولدینی اجدن بواو اندہ طبع تبر الماسیاج سی کاوشکار
جواہر سخدانی اولان جناب کافی بیدانی بر عرفانی دخی افتادہ مفات خاک
ایلمینہ مانند قلم سینہ چاک و چشم دوات کتاب مشلو دیدہ نمات اولہ رق
بالدہ استیج ایدن تاریخ عاجزانہ نک بالاسی مرحوم سوی الیہک بندہ حسب
حال کتالی اولیق اوزن الشعرا ملہ واحد قاعدہ سی غیر تکار لفی الیہ توشیح و تہمید و نقاد

کوه سخن سنجان اولان پیشگاه والارینه شرمه رانه و تقدیم اولنمغله مرام
 مرام بنده کانه م خاش متفاخرانه عرض تحفه کلام اولموب مجرود مرحومک اول دلیغ
 اتماسنه مبنی بتخصیص جوهر افسر اهل عرفان عنایتلو رئیس الکتاب عمیم الاحسان
 افندیمر حضرتلر نیک بندکان شفقت کرده لرندن اولسنه مبتنی بوکونه طور ساجی
 حیرات اولدیغی معلوم معالی رسولدی بیورلدقده ممکن ابرسم اشعار لطافت شعار ایل
 تشبیط طبع عنایتقران میل رغبتدنه من رالیه افندیمرک خالیا لدرینه بسط تبلیغ
 بیورلمق وابسته بهمت بی در یغله در

تاریخ مزکور

بویدرورسکت آورجرج کرون
 که ایدر خاکه قاده کهر عرفانی
 نثر نثره اثری غبطه در منشور
 رشک پردین ایدی هر لفظ کهر افشانی

تیشه سینه خراش فکله جاره یون
 بولمدی کافی افندی دخی برامکانی
 بللموب قیمن اول نادره سنج عسکر
 بوفلک فحوتی صحتیه حیفا آنی

بعضی اول کوهزیننده بی ناب ایدی
 خوشورب خاکه فلاکتده سپهر فانی
 شوق بالید ارم باغنه میل ایدی هما
 اوچمه بلبل خوش نغمه مرغ جانی

دریکتا ایدی دریای سخندانده
 نه صدقه بوغیدی ذاتنه مثل دثانی
 بزم فروسه صفا ایتیمکون اولدی روان
 زکک ادوب انجمن بیخه و رانی

برعجب درج معارف ایدی طبع باکی
 روح ایدر دی سینه کوهی با یانی
 قارغوشنده طور رسا غر تسنیم
 حور مستانه نگاهله جنان غلمانی

